

MØDET MED EN MURBRÆKKER - EDUARD SJEVARDNADSE (1928-2014)

I november 2003 løb det politiske timeglas ud for den da 75-årige præsident. Nu er også Eduard Sjevardnads biologiske ur gået i stå. I en alder af 86 år er præsidenten med tilnavnet *Sølvævnen* død. Set i det lange perspektiv løb det politiske timeglas ud, fordi fortiden indhentede ham, set i det korte, fordi USA slog hånden af ham og foretrak en 36-årig amerikansk-uddannet jurist, Mikheil Saakasjvili, som Georgiens leder. I 30 år havde Sjevardnadse besat topposter i Georgien – først som KGB-chef, dernæst som førstesekretær i Partiet og dermed reel leder af republikken. Så fulgte 1985 udnævnelsen til Sovjetunionens udenrigsminister – indtil han i 1990 advarede sin ven, præsident Gorbatsjov, mod diktaturets tilbagekomst og brat tog sin afsked. To år senere vendte Sjevardnadse tilbage til sit hjemland – nu som statschef i et totalt forvandlet land. Elleve år fik han på denne post – i en vanskelig periode, hvor økonomien mere eller mindre brød sammen, hvor der i forhold til de ikke-georgiske nationaliteter eksisterede en slags væbnet neutralitet, men hvor det trods alt lykkedes at etablere en politisk stabilitet, der først og fremmest skyldtes den respekt, der stod om personen Sjevardnadse.

Unægtelig en lang og vidtfavnende karriere – fra som partichef i en af sovjetrepublikkerne at være en af Bresjnevs og stagnationsperiodens nærmeste medarbejdere og til at blive et uafhængigt og i princippet demokratisk Georgiens folkevalgte førstemand. Der har ganske givet været uregelmæssigheder i forbindelse med alle valg siden uafhængigheden. Nepotisme og korrupsion kalder vi disse fænomener i vores politiske ordbog, men i et land, hvor det altid har været, jeg fristes til at sige, god skik at sørge for sine egne venner samt familie- og klanmedlemmer, når man gennem et valg fik mulighed for det, dækker disse begreber noget andet, end vi er vant til. Da min kone og jeg i 1996 besøgte den østligste af Georgiens provinser, Kakhétien, mødte vi guvernøren, og genkendelsen var hjertelig. Ham havde vi allerede i maj 1994 mødt som universitetslærer i matematik. Nu mødte vi ham som guvernør, og han fortalte med den største selvfølgelighed, at præsidenten da havde anbragt sine betroede og håndgangne folk på guvernørposter overalt.

Sjevardnads ansigtstræk kunne virke trætte, når de da ikke pludselig udviskedes og oplivedes af et smil – for humoren og lunet var nogle af hans fundamentale karakteristika. Så trak smilet de kloge og rare brune øjne med sig, mens det sølvgrå hår bidrog med den helt rigtige omkransning af ansigtet. Sølvævnen er han ofte blevet kaldt. Ikke blot for at karakterisere hans hårfarve, men også for at sætte navn på en egenskab, der ikke er uvæsentlig, når en politiker overlever i 30 år. Men face to face virkede han nøjagtig lige så behagelig, så intelligent og nærværende, som vi havde

fået indtryk af fra interviews og anden tv-optræden. Næsten dagligt i de år, hvor han sammen med sin amerikanske kollega George Schultz og efterfølgeren James Baker var international murbrækker og tegnede konturerne til en ny og tilsyneladende mere fredelig verden.

Fem år var Sjevardnadse Sovjetunionens udenrigsminister. Fem år i nært samarbejde med perestrojka-Gorbatjov. Og hvor de begge var forsidestof – ikke mindst i den verdenshistoriske sammenhæng. Muren faldt, og med den kollapsede de kommunistiske regimer i Østeuropa som dominobrikker. Sovjetunionen brød sammen. Tyskland blev genforenet. En begivenhed, som for altid vil sikre Gorbatjov og Sjevardnadse en plads i den europæiske historie og i særdeleshed i den tyske historie og i tyskernes hjerter og hukommelse.

I maj 1994 sad vi i Eduard Sjevardnadses modtageværelse i præsidentpaladset i Tbilisi og hørte ham trække hovedlinjerne op i sit lands øjeblikkelige situation med tilbageblik til makkerskabet med Gorbatjov i perestrojkaens første år i midten af 1980'erne. Georgiens økonomiske situation var alt andet end misundelsesværdig. Konsekvenserne af Sovjetunionens opløsning i 1991 havde trukket dybe spor i landet på den anden side af Kaukasus-kæden. Økonomiske bånd til andre dele af den fordums Union var blevet revet over, og dermed var betydelige dele af Georgiens økonomi simpelthen forsvundet. Regionale og nationale konflikter var brudt op i Abkhasien i nordvest og Sydossetien i nord. De havde medført blodige krige med endnu langt fra helede sår til følge. Og arrene efter dem ville være synlige i lang tid fremover.

Sammen med nabo-republikken, det ligeledes kristne Armenien, vil Georgien gerne se sig selv som bro mellem Orienten og Vesten – noget, som Sjevardnadse ofte har understreget. Begge er de naturligvis bevidste om deres geografiske afstand til Europa. Men de har samtidig en stærk følelse af gennem deres historie at have drukket af de samme kulturkilder som Vesten, nemlig det antikke Grækenland og kristendommen, og at de derfor i hvert fald har rødderne til fælles med os. Eduard Sjevardnadse har i sit erindrings- og programskrift *Mit svar til historien* gjort opmærksom på endnu et identitetsmærke for Georgien, der i hvert fald siden islams opkomst og fremmarch blev vigtigt for georgierne. Han skriver, at ”kulturen opstod på vinmarkerne. Herfra kom ornamenternes motiver og bogstavernes form og først og sidst den materielle overflod, det materielle grundlag for folkets selvstændighed. Det var i første omgang netop vinmarkerne, de fjendtlige erobrere (læs araberne, TP) kastede sig over; det var dem, de brændte af og huggede ned som levende væsener. Det er forklaringen på, at en georgier er lige så øm over sin vingård som sit eget barn”.

I maj 1994 sad min journalist-kone Lisbeth og jeg så en forsommer-tirsdag i præsidentens modtageværelse. Det var spartansk indrettet og manglede helt den pomp og pragt, der normalt følger et lands førstemand. Kun en enkelt buket mark-margueritter udsmykkede rummet, hvis døre var bevogtet af et par gutter i bodybuilder-størrelse. Men når præsidenten sad der i sit modtageværelse, beskeden og velvilligt lyttende, forekom attentater og anden ægte krydsild som en by i Rusland, selv om virkeligheden allerede flere gange havde tvunget ham til også at kalkulere med disse muligheder.

Vi hørte Sjevardnadse trække hovedlinjerne op i sit lands øjeblikkelige materielle situation. Og den var alt andet end misundelsesværdig. Konsekvenserne af Sovjetunionens opbrud og opløsning havde trukket dybe spor i Georgien, der som et lille land på halvanden gang Danmark i udstrækning og med 5 millioner indbyggere i ganske særlig grad havde hentet sin velstand i samhandelen med Unionen. De økonomiske bånd til de andre dele af Sovjetunionen var blevet revet over i 1991.

Der var ingen tvivl om, at Sjevardnadse i 1994 var landsfaderen, der stod som garant for, at de mange og meget forskellige provinser, der udgør Georgien, i hvert fald på papiret holdt sammen. Han var ligeledes garant for, at den sårbare og skrøbelige fred mellem nationaliteterne holdt. Kun han havde den myndighed og respekt, der i hvert fald foreløbig kunne holde regionale ledere fra at forsøge sig i rollen som ny landsfader. Men i virkelighedens verden var Sjevardnadse slet ikke præsident i 1994 – han havde intet folkeligt mandat, men var af en broget og selvbestaltet flok af krigsherrer i foråret 1992 blevet kaldt hjem til Georgien i et forsøg på at skaffe det borgerkrigshærgede land fred. Selv kaldte Sjevardnadse sig statsoverhoved i de tre år, indtil han i 1995 lovformeligt blev valgt til præsident.

Denne respekt for statsoverhovedet stammede ikke blot fra Sjevardnadses tid som perestrojkaens udenrigsminister og europæisk murbrækker gennem seks år. Den skyldtes heller ikke udelukkende den internationale lydhørhed og dermed følgende kreditmuligheder, som siden udenrigsminister-tiden klæbde til navnet i det store udland. Respekten rakte længere bagud – til det, man kunne kalde *Georgiens lille perestrojka*, som Sjevardnadse i kraft af posten som førstesekretær i Georgiens kommunistiske Parti gennemførte fra midten af 1970'erne og frem til midten af 1980'erne, hvor Gorbatsjov hentede ham til Moskva som sin udenrigsminister.

Vi mødte for eksempel georgiske billedkunstnere, der endnu i 1994 huskede den relative kulturelle og politiske frihed, der herskede i de år, hvor Sjevardnadse stod i spidsen for republikkens partiafdeling og på trods af, at han reelt var underlagt Moskvas parti-paroler. Men under hans ledelse og autoritet ophørte Partiet med direkte at blande sig i kunstnernes arbejde. Det blev forholdsvis problemfrit at

anskaffe pensler og farver, og det blev muligt at få sine arbejder udstillet, uden at det absolut skulle foregå skjult og uofficielt.

Det var også i begyndelsen af 1980'erne, at filminstruktøren *Tengis Abuladse* under førstesekretærens direkte beskyttelse kunne færdiggøre og offentliggøre filmen *Anger* (Pokajanije), der i den *store perestrojka*s første år satte Moskva på den anden ende i en forhåbnings- og frihedsrus, og som efterfølgende gik sin sejrsgang i resten af verden. Netop denne film, der i sig forenede store kunstneriske talenter med et brændende engagement i historie og samfund, overbeviste i Vesten mange ellers skeptiske kunstnere, forfattere og intellektuelle om, at der for alvor var noget nyt i gære i det store land i øst. At få denne film ud blev en principalsag for Sjevardnadse.

I december 1990 havde Sjevardnadse med sine profetiske advarselsord om, at et diktatur truede perestrojka-politikken, taget sin afsked som Sovjetunionens udenrigsminister. I august 1991 var profetien blevet virkelighed, da en selvbestaltet gruppe – bestående af Gorbatsjovs nærmeste medarbejdere – forsøgte at forvandle den sovjetiske præsidents ferieophold i Foros på Krim til en påtvungen sygeorlov. Gorbatsjov vendte hjem, men svigtet af sine nærmeste rådgivere og ministre var han nu helt afhængig af Ruslands præsident *Jeltsins* støtte. Vi husker alle tv-billederne af en rystet og fysisk svækket Gorbatsjov, der støttet af sin kone Raisa gik ned ad flytrappen i lufthavnen i Moskva. Vi husker også billederne fra parlamentet, hvor Jeltsin på talerstolen og for åben tv-skærm ydmygede Gorbatsjov ved at tvinge ham til at læse op af de dokumenter, der viste, at præsidentens nærmeste medarbejdere havde været særdeles aktive i kupforsøget. Og i december 1991 måtte Gorbatsjov følgelig se sig selv som en præsident uden land og gå af.

I april 1992 var Sjevardnadse så vendt tilbage til sit fædreland – et land, der nu var forrevet af demokratiets fødselsveer, borgerkrig, statens opløsning, økonomisk kaos og nationale modsætninger. Opstået under den første folkevalgte præsident, Sviad Gamsakhurdia, der imidlertid var blevet fordrevet blot trekvart år efter sin jordskredssejr i forsommeren 1991. Den georgiske nationalisme omdannedes under Gamsakhurdia fra at være en frihedstørstende og demokratisk kraft til at være ensbetydende med georgisk overherredømme over andre nationaliteter og anti-pluralisme.

Det var derfor et land i opløsning, hvor forskellige militser bekrigede hinanden, alt mens centralmagten næsten ophørte med at eksistere, som *Eduard Sjevardnadse* i april 1992 vendte tilbage til. Dertil som nævnt uden legitim adkomst til magten. Han havde hverken parlamentarisk rygdækning eller et folkeligt mandat fra et præsidentvalg. De følgende to til tre år måtte han derfor føre en sej kamp for at standse borgerkrigen og få militserne til at nedlægge våbnene. Midlerne i denne

indenrigspolitiske kamp var i mange tilfælde lige så lovløse som dem, militserne gjorde brug af.

I løbet af 1995 lykkedes det Sjevardnadse at få den politiske situation stabiliseret, til dels på baggrund af rundhåndede løfter om økonomisk støtte fra Vesten. I slutningen af august måned blev en ny forfatning underskrevet. Den erstattede tre års interimistisk styre med lovlige forhold. Et attentatforsøg samme dag, som forfatningen var blevet underskrevet, havde nær kostet præsidenten livet – kun halvandet sekund skilte ham fra døden, har man beregnet. Attentatforsøgets bagmænd havde tilsyneladende en interesse i, at den begyndende stabiliseringsproces blev afbrudt, og de blev fra Tbilisis side ret hurtigt lokaliseret til at have gode forbindelser i Moskva. I november 1995 blev der gennemført præsident- og parlamentsvalg efter den nye forfatning. Sjevardnadse blev valgt med et pænt flertal, og i parlamentet havde hans blok et komfortabelt flertal. De afgørende brikker til politisk stabilitet var dermed lagt.

Sjevardnadse var realist til fingerspidserne, når han skulle vurdere sit eget lands muligheder i verden. Ikke mindst i forhold til Rusland som den stormagt, som Georgien siden begyndelsen af 1800-tallet på godt og ondt havde forbundet sin skæbne med – bortset fra et par år efter Oktoberrevolutionen i 1917 og under Gamsakhurdia. Og han nikkede forstående, da vi som danskere sammenlignede med Danmarks historiske skæbneforbundethed med Tyskland. Som små nationer var man nødt til at vælge mellem forskellige onder. Georgien valgte i begyndelsen af 1800-tallet det kristne Rusland frem for det muslimske Iran og ditto Osmanniske Imperium.

Også fortiden var han ydmyg overfor – ikke mindst de skrækkelige år, hvor landsmanden Stalin satte sit blodige aftryk på Sovjetunionen og ikke mindst sit hjemland, og hvor begreber som klassekamp og klassefjende styrede menneskers skæbne. Den unge Eduard, født 1928, oplevede som så mange andre konsekvenserne af dette vanvid. Faderen, der var lærer i russisk sprog og litteratur, var under mistanke for at være folkefjende. Men klarest oplevede han vanviddet, da han forelskede sig i Nanuli. Da han friede, takkede hun nej – begrundelse: Hun var datter af en dømt folkefjende og ville ikke bringe den unge Eduard i yderligere forlegenhed. Men følelserne sejrede. I 1951 – to år før Stalins død – giftede han sig med pigen. Og hans konklusion var: - Frihed uden kultur og ansvarlighed uden moral degenererer til anarki og tilfældigheder.

Herefter var det naturligt at lade snakken falde på det brud med fortiden, som indledtes med Gorbatjovs valg til Partiets generalsekretær i marts 1985. På baggrund af Sjevardnadses egne spirer til nytænkning allerede i 1970'ernes Georgien var det ikke overraskende, at han og Gorbatjov også før 1985 snakkede fremtid. Det skete for

eksempel under fælles ophold i partitoppens ferieparadis i *Pitsunda* i Abkhasien. Udarbejdede de allerede den gang en samlet plan, en masterplan for perestrojka'en og for Europas fremtid?

Forudså de den gang Murens fald eller hvordan? - Vi har kendt hinanden i mange år – Gorbatsjov og jeg, og vi har ofte diskuteret politik. Han kom jo fra Stavropol-regionen i det sydlige Rusland, ikke særlig langt fra Georgien. Men nej, vi havde ikke nogen færdig overordnet plan. Og havde vi haft en, så var den aldrig gået gennem Partiets apparat. Først og fremmest forholdt vi os på det generelle plan til den revolution, der måtte komme. Og vi var sikre på, at det gamle system skulle slås i stykker. Ikke bare den gamle Union og dens indhold, men også internationalt skulle de gamle strukturer nedbrydes. Gorbatsjov gav mig ret i, at det gamle system var råddent.

Da Sjevardnadse blev genvalgt som præsident i 2001, var der ingen seriøse modkandidater – og der havde ikke været nogen alvorlige protester mod valghandlingen. Den gang var der ikke demonstrationer i gaderne. Hvorfor så kun to år senere? Hvorfor var hans internationale konto brugt op i 2003? Sjevardnadse havde dog været den første, der allerede i 1990'erne på baggrund af erfaringerne fra det nordlige Kaukasus havde advaret mod den internationale terrorisme. Men tiderne havde skiftet, verden var atter i færd med – i hvert i den amerikanske optik – at blive opdelt i venner og fjender, 90'ernes gode russisk-amerikanske forhold slog oftere og oftere revner, og endelig begyndte Rusland mere og mere eksplicit at ville spille en selvstændig storpolitisk rolle.

Der blev afholdt parlamentsvalg i Georgien den 2. november 2003. Derefter fulgte de obligate beskyldninger om valgsvindel, men denne gang blev de som noget afgørende nyt fulgt op af store og vedvarende demonstrationer i hovedstaden. Og da præsidenten den 22. november skulle åbne det nyvalgte parlament, brød demonstranterne gennem indgangen til salen med det resultat, at han af sine bodyguards måtte bæres i sikkerhed. I de følgende forhandlinger gik det gradvist op for Sjevardnadse, at løbet var kørt – i stedet for at sætte hårdt mod hårdt og sætte tropper ind skal han have sagt: - Der er formentlig ingen anden udvej, end at jeg går af. Den ublodige Rosenrevolution var gennemført. Og nu, 11 år senere er Sølvreven så død.